ıxa
-B
758

11979

ØRLANDET
I FORHISTORISK TID

AF
K. RYGH

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER 1915. NR. 1

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1916

ØRLANDET
I FORHISTORISK TID

AF

K. RYGH

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER 1915. NR. 1

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1916

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/rlandetiforhisto00rygh

Bygdernes historie i den ældste tid er endnu mindre end hele landets kjendt gjennem skriftlige optegnelser og beretninger. Selv i den tid, da sagaernes fortællinger begynder at kaste lys over landets historie, er de oplysninger, som vi af dem faar om de enkelte bygder, overordentlig sparsomme, og mange af dem nævnes ikke engang i hele den historiske literatur, vi har fra middelalderen.

Det er dog to kilder, som vi kan øse kundskab af om forholdene i bygderne ogsaa før den egentlige historiske tids begyndelse. Disse kilder er oldfundene og stedsnavnene. Det, som studiet af oldfundene kan give os oplysning om, er bosætningens historie, befolkningens alder, udbredelse og vækst, dens næringsveie, delvis ogsaa dens standpunkt i kultur, dens slægtskabsforhold til andre folk og dens forbindelser med dem. Hvor fuldstændig og indgaaende denne oplysning kan blive, afhænger først og fremst af, hvor rigt det forraad af bevarede oldfund er, som kan yde materialet til videnskabens undersøgelser. En stor mængde oldfund er desværre i tidens løb gaaet uerstattelig tabt. Gravhauger er udjevnet, oldfund er kastet bort, opsmedet eller opsmeltet, og al den lærdom, som vi kunde have faaet af dem, har vi uigjenkaldelig mistet. Paa den anden side kan vi sikkert nok gaa ud fra, at en mængde ting, som vore ældste forfædre har arbeidet og brugt, endnu ligger skjult i jorden og efterhaanden vil komme frem for lyset. Den kilde til kundskab om oldtiden, som vi har i oldfundene, kan saaledes ingenlunde endnu ansees som udtømt. Og vi tør derfor haabe, at det billede af vore ældste forfædres livsforhold, som vi kan danne os ved hjælp af dem, og som fortiden desværre er noksaa ufuldstændigt og mangelfuldt, med tiden kan blive adskillig fyldigere og mere levende.

Arkæologien eller oldforskningen lærer os, at i den ældste tid, hvori mennesker havde sit ophold ved Trondhjemsfjordens munding, levede de paa det udviklingstrin, som betegnes ved navnet »stenalderen«. Navnet har sin grund deri, at menneskene endnu ikke kjendte til metaller, men hovedsagelig brugte sten som materiale til de redskaber og vaaben, som de forstod at forarbeide. Ved siden deraf brugte de vistnok ogsaa træ og ben, som de imidlertid ogsaa formede til redskaber ved hjælp af stenen. Man kan se, at de godt forstod at dømme om de for-

skjellige stenarters egenskaber og at udvælge dem, som var tjenligst til bearbeidelse og brug. Hvor der var forraad af flint forhaanden, har de fortrinsvis brugt den, da den lettere end andre stenslag lader sig kløve og tilhugge og kan give meget kvassere egge. Hvor flinten manglede eller ikke var tilstede i tilstrækkelig mængde, har de tyet til andre bergarter, saaledes i kystegnene her i stor udstrækning til skiferen, som er let at arbeide i og til sit brug giver gode redskaber. Til økser har ogsaa andre bergarter, især grønsten, været brugt.

Efter fund, som er gjort i de sidste aar, viser det sig, at kystegnene i det nordenfjeldske Norge har været beboet af mennesker allerede paa et tidligere trin af stenalderen, end man før har antaget. Allerede i den tid, som kaldes den ældre nordiske stenalder, da det folk, som har efterladt de store affaldsdynger (»kjøkkenmøddinger«) boede i Danmark, har mennesker holdt til paa kysten og øerne i Trøndelagen. Saaledes bliver der ogsaa her tale om en ældre og en yngre stenalder. Tiden for skillet mellem den ældre og den yngre periode af stenalderen kan som rimeligt er ikke med nogen nøiagtighed bestemmes. Men det maa ihvertfald ligge mer end et par tusinde aar tilbake for vor tidsregnings begyndelse. Fra den ældre tid er der dog i de herreder, hvorom her skal tales, hidtil bare fundet spor paa et enkelt sted. Men det er ikke tvilsomt, at der ogsaa her efterhaanden vil komme frem flere fund fra samme tid.

Det maa desuden merkes, at man kan udskille en gruppe af stenalderen, den »arktiske«, som vel har været omtrent samtidig med den almindelige yngre stenalder. Den særkjendes ved pilespidser, kniver og økser af skifer af egne former, hvoraf der findes meget i de fosenske bygder, og som antages at være levninger efter en egen folkestamme, som en tid har holdt til i det nordlige af Norge og Sverige.

I den ældste tid, da mennesker boede her ved kysten, var havstanden meget høiere end nu, eller der var i forhold til nu en betydelig landsænkning. I den ældre stenalder har havstanden her vist været en 30 m. eller mere høiere end den nuværende. Det eneste hidtil kjendte fund inden det gamle Ørlandets grænser, som antagelig kan henføres til denne tid, en samling flintstykker fra et sted ovenfor Musdalsvik i Agdenes, er saaledes ogsaa fundet paa en høide af omtr. 50 m. over havet.[1]

[1] Siden ovenstaaende blev nedskrevet, er der i Bjugn gjort flere nye fund af stykker og redskaper af flint, som kan antages at tilhøre denne ældre periode af stenalderen. Saaledes vestenfor og østenfor Myrskaret, paa Medbostad og maaske ogsaa paa Tønnel i dalen nedenfor Duvehelleren. Et lignende fund fra Steinvik ved Valsfjorden er vistnok noget yngre. *Udg.*

I løbet af den yngre stenalder steg landet efterhaanden, og denne stigning fortsatte gjennem broncealderen og den første del af jernalderen, indtil den nuværende havstand naaedes. Ogsaa fund fra yngre stenalder gjøres derfor som regel bare i nogen høide over havet. Det er derfor noksaa forklarligt, at der saagodtsom ikke kjendes stenaldersfund fra det lavtliggende Ørlandets herred, da dette vist endnu paa den tid for den største del var

Fig. 1. Skraber af flint fra Baret, Agdenes. 1/2.

Fig. 2. Dolk af ben fra Baret, Agdenes. 1/1.

dækket af sjøen. Man har vistnok nogle flintredskaber, som opgives at være fundet paa Vik; men findestedet er ikke sikkert konstateret. En flintmeisel skal være fundet paa Skjæret ved Østraat.

Saameget rigere paa levninger fra denne tid er Agdenes herred paa den anden side af fjorden. Her har man navnlig to strøg, som synes at have været midtpunkter for datidens befolkning. Det ene er den egentlige Vasbygd. Her kjender vi fra nordsiden af Storvandet og egnen omkring Lillevandet, navnlig fra Fremstads og de derfra udpartede gaardes grund, 9 forskjellige

stenaldersfund, deriblandt en spydspids og en meisel af flint. Udløbere fra dette befolkningscentrum har gaaet ned til sjøen, dels indover til Selven, hvorfra der er bevaret en 4—5 fund, dels udover til Mølnbugten. Her har man et fundomraade paa gaardene Hegg, hvorfra vi har 5 fund, deraf en spydspids af flint og forresten pilespidser og kniver af skifer. Vi ved, at stenaldersfolket hovedsagelig levede af fiskeri og skjælfangst. Det maa derfor have havt et fortrinligt bosted ved de to dengang vist meget fiskerige vande og med kort afstand til sjøen paa to sider.

Det andet centrum er den lille halvø, som skiller mellem Verafjordens munding og Moltufjorden. Her er der paa et lidet omraade paa Barets grund gjort 8 fund fra stenalderen. Det vakreste af dem er 3 skeformede skrabere (redskaber til at

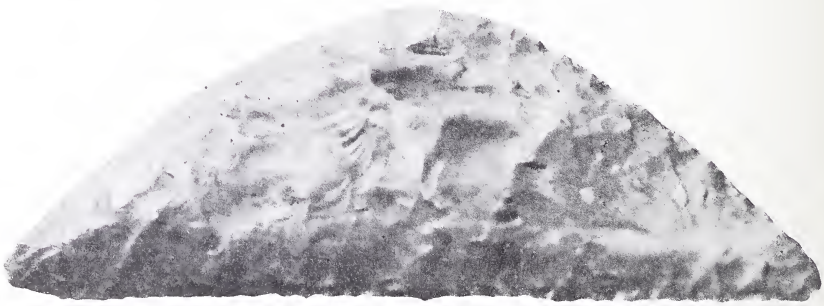

Fig. 3. Sag af flint fra Bottengaarden, Bjugn. 1/1.

skrabe huder, fig. 1), som laa tæt sammen tilligemed en tynd flintskive, det hele øiensynlig nedlagt med forsæt. I den bergside, som hæver sig østenfor gaarden, er der en hule, paa hvis bund der fandtes de almindelige maaltidsrester, skjæl og knuste ben, og i dette lag ogsaa nogle arbeidede redskaber af ben (fig. 2). Udenfor indgangen til hulen fandtes en liden pilespids af skifer i jorden. Der er saaledes ingen tvil om, at denne hule har været bolig for mennesker i stenalderen. Paa nabogaarden Sæternes paa heldingen mod nord ned til fjorden har der ogsaa været en stenalders boplads. Her er paa et lidet engstykke fundet 8 pilespidser og 3 kniver af skifer. Som sædvanlig ved bopladse under aaben himmel fandtes her hverken dyreben eller skjæl bevaret. En udløber fra dette centrum har vi i 3 fund af flint- og skiferredskaber paa Terningen, og oppe paa aasen ved en overgang mellem Terningen og Abelvik er fundet en hel del flintstykker, som viser, at der her har været en arbeidsplads. 2 flintpladse paa Musdalsvik i forskjellig høide tyder paa, at der allerede

i stenalderen ligesom nu her har været en overgangsvei mellem Verafjorden og Vasbygden. Fund af enkelte gjenstande har man fremdeles fra Lauvnes og Sletvik.[1]

Af de nordligere herreder er Nes temmelig fattigt paa fund. Vi har kun en spydspids af flint fra gaarden Nes og dertil 3 ualmindelig smaa skafthuløkser af sten, som fandtes liggende sammen i en gravrøs paa Valseidet, som skriver sig fra den ældre jernalder. Økserne maa dog være meget ældre end røsen.[2]

Fra Bjugn har vi derimod flere fund, som stammer fra stenalderen. De fleste af dem hører til den arktiske gruppe. Saaledes har vi to skiferspidser og en skiferkniv fra Bottengaarden. Herfra er ogsaa en sag af flint (fig. 3) og en økse og en hammer af sten. Efter fundene at dømme synes saaledes denne egn ved bunden af Bjugnfjorden at have været særlig yndet som opholds-

Fig. 4. Kniv af skifer fra Ervik, Bjugn. 2/3.

sted i denne tid. Paa Ervik er fundet en pilespids og to kniver af skifer (fig. 4—5). Den ene af de sidste er prydet med indridsede zikzakstriber, et i stenalderen meget brugt ornament. Enkelte stykker er fundet paa Mølnargaarden og Medbostad, og fra Vikan ved overgangen til Skjørnfjorden har vi en hulmeisel af sten og en dolk af flint med fint hugget haandtag fra stenalderens sidste tid (fig. 6).

Fra Skjørn har vi en fint formet skafthuløkse af vakker spettet porfyr, som er fundet paa Hegvik (fig. 7), pilespidser eller spydspidser af skifer fra Høibakken, Rakvaag og Frengen, en flintdolk fra Fevaag og 3 økser, hvoraf to af flint, fra Selnes.

[1] I 1913 fandtes paa Sør-Leksa en tverøkse af sten liggende 1 m. dybt i en myr ovenpaa grusgrunden. *Udg.*

[2] Senere er der til Trondhjems Museum indkommet en fint tilhuggen pilespids af flint og en rundagtig skraber fundet paa Nes paa fladen nedenfor kirken. *Udg.*

Af størst betydning er dog et stenaldersk bopladsfund under en heller paa Dalen (i matr. Kvernhusdalen) i Sørfjorden i Skjørn. Her var der et dybt lag af sort, kulblandet jord, blandet med store mængder af dyreben og skjæl, som var affald efter de gamle beboeres maaltider. Medens saadanne levninger altid er optærede eller bortvaskede paa bopladser under aaben himmel,

Fig. 5. Kniv af skifer fra Ervik, Bjugn. 1/1.

Fig. 6. Dolk af flint fra Vikan, Bjugn. 2/3.

havde de holdt sig her i ly af hellerens tag. Ved gjennemsøgningen af dette affaldslag fandtes ogsaa flere arbeidede redskaber, saaledes en slebet økse af fin sort sten, to angler af ben, begge rigtignok i ufuldstændig tilstand, og nogle andre redskaber af ben, saaledes prene, som har været brugt til at stikke sømhul i skind. Blandt dyrebenene er alle margben kløvede efter længden, som det altid er tilfælde paa bopladse fra stenalderen; stenalders-

folket har sat stor pris paa margen. Ved sagkyndig undersøgelse har man faaet bestemt, af hvilke dyreslag benene er, og benene og skjællene giver os gode oplysninger om de stenaldersmenneskers næringsveie og levemaade, som holdt til her for 3—4 tusind aar siden. Stenaldersfolkene har overalt, hvor de boede ved kysten, været store skjælspisere. De skjældyr, som de her

Fig. 7. Økse af porfyr fra Hegvik, Skjørn. 2/3.

Fig. 8. Økse af bronce fra Fevaag, Skjørn. 2/3.

har spist, har været østers, blaaskjæl, albuskjæl, hjerteskjæl (sauskjæl) og strandsnegle; af alle disse fandtes skjællene i store masser, af endel andre arter kun enkelte eksemplarer. Sjøen har fremdeles givet dem næring i flere sorter fisk. Saaledes fandtes ben af torsk, sei og lange. De maa altsaa have havt saa gode baade, at de har kunnet ligge langt ude paa sjøen og fiske, og den ene af anglerne vidner ogsaa ved sin størrelse om, at de har

Fig. 9. Celt af bronce fra Storfosen. 1/1.

drevet fiske efter storfisk. At de ogsaa har levet af jagt, derom vidner ben af tiur, rype, maase, lomvie, alke og den nu forlængst uddøddе geirfugl (vingeløse alke). Der var ogsaa ben af sæl, nise, oter, bæver, bjørn og elg, som de altsaa har forstaaet at fælde. At denne boplads skriver sig fra den yngre stenalder, bevises bedst af, at der ogsaa fandtes mange ben af husdyr. Det er nemlig et stort fremskridt, som er gjort fra den ældre til den yngre stenalder, at medens menneskene i den første tidsalder ikke havde andre tamme dyr end hunden, havde de i den yngre stenalder allerede de fleste af de nu almindeligste husdyr. Saaledes fandtes i helleren paa Dalen en hel del ben af okse (ko), sau og gjed. I andre samtidige bopladse er ogsaa fundet ben af hest og svin. Skjønt beboerne af denne heller fremdeles mest har levet af jagt og fiskeri, har de altsaa dog ikke længere staaet paa det rene jæger- og fiskerstandpunkt, men allerede havt husdyr. Deraf kan vel sluttes, at de ogsaa maa have kjendt etslags jordbrug, omend dette udentvil har været af en meget primitiv beskaffenhed.

Det trin i menneskenes kulturudvikling, som følger efter stenalderen, kalder man broncealderen, fordi de da havde lært at kjende et metal, nemlig bronce (en blanding af kobber med tin), som de brugte til vaaben og redskaber. Af andre metaller kjendte de nu ogsaa guldet. Fra denne periode, som har varet indtil nogen hundrede aar før vor tidsregnings begyndelse, har man meget faa levninger i hele Fosen. De fleste, som kjendes, skriver sig dog fra det gamle Ørlandets prestegjeld. Fra Fevaag i Skjørn har vi en paalstav af bronce (en økse til at sætte ind i et kløftet skaft), som er fundet i et lag sandholdig lere mellem to lag myr (fig. 8). Paa Storfosen er fundet en celt af bronce (en økse, som oventil ender i en fal for skaftet. Fig. 9). Begge disse stykker findes i Trondhjems museum. I et museum i Stockholm findes en broncecelt, som skal være fundet i en fjeldsprække paa Skjæret ved Østraat, og i Bergens museum en ufuldstændig broncecelt, som for længere tid siden skal være fundet i nærheden af Røstad paa Ørlandet.

Til levninger fra broncealderen regner man ogsaa helleristningerne, d. e. samlinger af forskjellige slags figurer, som er indhugget paa bergheller, i regelen paa opstikkende knauser. Af

saadanne kjender man hidtil kun en eneste forekomst i hele Fosen, og den findes paa Tørem i Nes. Det er dog bare de simpleste af de paa helleristninger almindelige figurer, som sees her: endel udhuggede fodsaaler og runde gruber paa nogle store stene.

Naar vi har saa sparsomme levninger fra denne periode, saa maa det nu merkes, at der ganske vist fremdeles brugtes redskaber af sten til forskjelligt brug, da broncen, som indførtes langveisfra, maa have været meget kostbar. Det ringe antal gjenstande af bronce, som idethele findes her i landet, behøver derfor ikke netop at være et bevis paa, at befolkningen har været mindre talrig end i stenalderen.

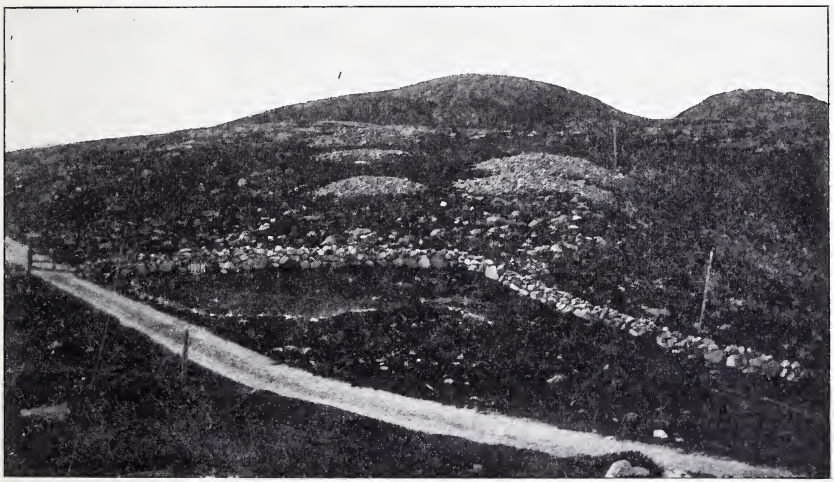

Fig. 10. Gravplads paa Valseidet i Nes. Th. P. fot.

Jernet antages at være blevet kjendt og kommet i brug til vaaben og redskaber her i landet omkring 500 f. Chr. f. Tidsrummet fra da af og indtil den historiske tids begyndelse, altsaa en periode af omtr. 1500 aar kalder man jernalderen. Denne inddeler man igjen i flere tidsafsnit. Her kan vi indskrænke os til at skille mellem den ældre jernalder, som strækker sig til det 8nde aarh. e. Chr., og den yngre jernalder eller vikingetiden, som omfatter de sidste 2—300 aar af hedenskabets tid. Fra de førkristelige aarhundreder kjender man dog hidtil ingen fund fra det nordenfjeldske Norge. Den overveiende del af de fund, vi har fra jernalderen, er gjort i gravhauger. At vi har saa meget levnet fra denne fjerne tid, skylder vi saaledes den gjennem hele hedendommen herskende skik at give de døde med i graven et udstyr af vaaben, smykker og redskaber.

Paa Valseidet i Nes, det ganske smale eid mellem Valsfjorden og fjordarmen Koet, har der ligget en gruppe af 15 større og mindre gravrøser, hvoraf de fleste endnu kan sees, skjønt tildels i ruineret tilstand. Dertil findes der en kreds af 8 reiste stene (fig. 10—12). Den ene af røserne er usædvanlig stor og bygget paa en eiendommelig maade, idet den egentlige røs er lagt ovenpaa et 1 m. høit, meget omfangsrigere underlag af sammenlagte stene. De fleste af disse røser blev sagkyndig undersøgt for 40 aar siden. De viste sig meget fattige paa oldsager. Der fandtes kun nogle smaa ringe af bronce og nogle stumper af jernvaaben. I næsten alle fandtes der imidlertid samlinger af

Fig. 11. Gravrøs paa Valseidet i Nes. Th. P. fot.

brændte ben og i enkelte af dem flere saadanne hobe, liggende i smaa hellesatte rum eller under flade heller. Det meste af denne gravplads skriver sig vist fra det 3die eller det 4de aarh. e. Chr. I en af røserne fandtes ogsaa 3 smaa skafthuløkser af sten, imellem den øvrige stenfyld. Dette er et af de flere tegn, man har paa, at redskaber fra stenalderen længe efter denne periodes ophør har været tillagt en overnaturlig eller magisk betydning.

I den nævnte stenkreds var rummet indenfor de reiste stene brolagt med sten, og under disse fandtes meget kul. Saadanne ringe med reiste stene er uden grund blevet kaldt tingkredse eller domkredse. Rigtigere er det at anse dem dels som en egen form af gravsteder, dels som indretninger for den religiøse kultus.

Paa Tørem paa sydsiden af Koet har der ogsaa været en

samling af røser. De, som er undersøgt, havde stor lighed med dem paa Valseidet og er sandsynlig af omtrent samme alder. Paa Val er fundet en spænde af bronce fra 5te aarhundrede.

Den merkeligste af alle fornlevninger fra ældre jernalder i disse herreder er dog den runeskrift, som findes paa en bergvæg paa Oksvolds grund lige ved Valsfjorden, og som i den videnskabelige literatur bærer navnet Valsfjordindskriften. Den blev først kjendt i 1872. Den hører til ældre jernalders runeskrifter med den ældre runerækkes tegn, som adskiller sig fra den yngre rækkes, som brugtes fra vikingetiden af, baade ved at den har

Fig. 12. Stenkredse paa Valseidet i Nes. Th. P. fot.

24 runetegn, medens den yngre bare har 16, og flere af tegnene er ogsaa ganske forskjellig. Disse ældre indskrifter lærer os ogsaa at kjende et sprog, som er meget forskjellig fra det historiske oldnorsk. Det er det urnordiske eller fællesnordiske sprog, som var ens over hele Norden, inden det endnu havde kløvet sig i de tre sprog: oldnorsk, oldsvensk og olddansk. Indskriften er anbragt paa bergvæggen i en lodret linje og maa læses nedenfra (fra høire mod venstre). Gjengivet med latinske bogstaver lyder den saaledes: EK HAGUSTALDIR THEVAR GODAGAS. Dette maa oversættes saaledes: Jeg Hagustald Godags mand. Det er meget almindeligt, at disse ældste indskrifter kun indeholder navnet paa den mand, som har ristet runerne. Ved siden af denne linje spores der ogsaa en anden kortere; men trækkene

i den er saa afslidt, at de ikke længer kan læses. Valsfjordindskriften er sandsynligvis fra begyndelsen af det 6te aarhundrede, mulig dog lidt ældre end 500 e. Chr. Den er saaledes yngre end røserne paa Valseidet.

Fra Bjugn og Skjørn kjendes intet sikkert fund fra den ældre jernalder. Selvfølgelig betyder ikke dette, at disse bygder har manglet befolkning i denne lange tid. Mange oldfund kan være gjort i forbigangne tider og være gaaet tabt, og mange kan endnu være skjult i jorden.

Fra Ørlandet har man et fund af to spydspidser af jern fra Haarberg. Og paa Ophaug skal der være fundet en senere igjen bortkommet, saakaldet vævskyttelformet beltesten af kvartsit, omgivet af et baand af bronce. Saadanne stene brugtes til at slaa ild med ved hjælp af et stykke flint.

Fra Agdenes har man to lignende stene, nu i Trondhjems museum, den ene fundet paa Vatn, den anden paa Hegg. Fra Vatn har vi desuden en runeskrift fra denne tidsalder. Den er indristet paa en fladagtig sten, som fandtes staaende inde i en gravhaug. Da stenen er af lerskifer, er den meget afskallet, og bogstavtrækkene er derved tildels blevet usikre. Den har 7 runetegn, som man tror at kunne læse (gjengivet med latinske bogstaver) RHOALTR, d. e. mandsnavnet Roald. Desuden er der i en anden linje nogle fine og utydelige tegn. Indskriften er blandt de yngste af dem, som er skrevet med den ældre runerække, og har allerede enkelte bogstavtegn, som tilhører det yngre runealfabet. Den skriver sig fra omkring 700 eller fra begyndelsen af det 8nde aarhundrede.

Den forhistoriske tids sidste afsnit, den yngre jernalder eller, som den med et heldigere navn kaldes, vikingetiden, regnes fra omtr. 800 e. Chr. til omtr. 1000 eller til Christendommens indførelse, som afslutter oldtiden. Fra nu af ophørte nemlig baade begravelse i hauger og skikken at nedlægge vaaben, smykker og andet udstyr med de døde. Hvad der efter denne tid kan være kommet ned i jorden, har ikke kunnet holde sig til nutiden, naar det ikke har været af ædelt metal. Fra omtr. 1000 svigter derfor det materiale, som sætter oldforskningen istand til at kaste lys over vore forfædres livsforhold, og fra den tid er vi omtrent udelukkende henvist til de oplysninger, som de skrevne kilder giver os.

Oldfundene fra vikingetiden i disse bygder er talrigere end fra den nærmest foregaaende periode. Paa Melem i Nes er der en stor mængde temmelig smaa hauger. I dem, som er undersøgt, er der bare fundet et par glasperler. Efter dem kan alderen ikke sikkert bestemmes. Men det er sandsynligt, at de fleste af

disse gravhauger skriver sig fra vikingetiden. Fra en rös paa Steinvik ved Valsfjorden har vi et sjeldent fund fra den ældste del af vikingetiden. Her fandtes en øse med langt skaft, en kasserolle med et kort, bredt skaft og stykker af en stor kjedel med fint forsirede hanker, alt af bronce. Broncekar af saadanne former som disse er ellers bare fundet paa et par steder paa Vestlandet.

I kystegnene, især i det nordlige Norge, har det i vikingetiden været meget almindelig skik, at nedlægge de døde og de gjenstande, som blev medgivet dem, i en baad, som gjorde tjeneste som gravrum i haugen. Af disse baades træverk er, som naturligt

Fig. 13. Veklemhaugen og Ørlandets kirke. Th. P. fot.

er, næsten aldrig noget bevaret. Men man kan ofte maale deres størrelse og form efter rækkerne af de levnede baadsøm. Paa Valsneset ved Valsfjorden blev for 40 aar siden en haug undersøgt, hvor man kunde følge flere rader af baadsøm, som laa saaledes, at man maatte slutte, at baaden i dette tilfælde havde været hvælvet over liget. Foruden baadsømmene indeholdt haugen intet. Af større værd var et fund i en stor sandhaug med en indre kjerne af sten paa Tønnøl ved Bjugnfjorden. Her var der bevaret stykker af baaden, navnlig stykker af stavntræet, og baadsømmene laa i to regelmæssige rækker. Imellem disse fandtes et nogenlunde bevaret menneskeligt skelet og af nedlagte gjenstande en skjoldbule (bulet midtbeslag paa skjoldet) af jern, en armring af sølv, en hein og endelig en ualmindelig vel bevaret skaalvægt af bronce. Vægtens to skaale var lagt indi hverandre og i den inderste laa

balancestangen, som har led, saa at den kan foldes sammen, og desuden to vægtlod af bly og rester af de snore, som forbandt skaalene med vægtstangen. Alt dette var lagt i en skaalformet æske af bronce, som har et laag med smeklaas. Saadanne smaa skaalvægter findes oftere fra oldtiden. Da man dengang ikke kjendte myntede penge, men betalte med guld og sølv efter vægt, maatte man stadig have brug for dem. De findes dog sjelden saa godt bevaret som denne.

Begge disse hauger med baadgrave, baade den paa Valsneset og den paa Tønnøl, var runde. Det er idethele en urigtig tro, at langhauger særlig skulde være skibshauger. Baaden i Valsneshaugen syntes at have været omtr. $6^1/_2$ m. l.

Fra Bjugn kjendes heller ikke fra denne periode noget sikkert fund.

I Skjørn har man nogle fund fra Fevaag, hvor der har været mange hauger. I en haug er der fundet 11 perler af rav og 1 af glas. Paa bruget Salbubæk er i en haug fundet en oval skaalformet spænde og en bøileformet spænde af bronce, begge bare i brudstykker, en ravperle, et sverd af jern m. m. Paa et tredie sted er gjort et mindre fund. Der skal desuden for længe siden være gjort et par gravfund, som ikke blev bevaret. Smaa fund har vi ogsaa fra Revsnes og fra Selnes.

Paa selve Ørlandet er der gjort et større antal fund fra vikingetiden. Vi kjender fund fra Østraat, Røstad (3 fund), Vik, Ophaug, Berg, Røine, Brækstad og Grande. De har

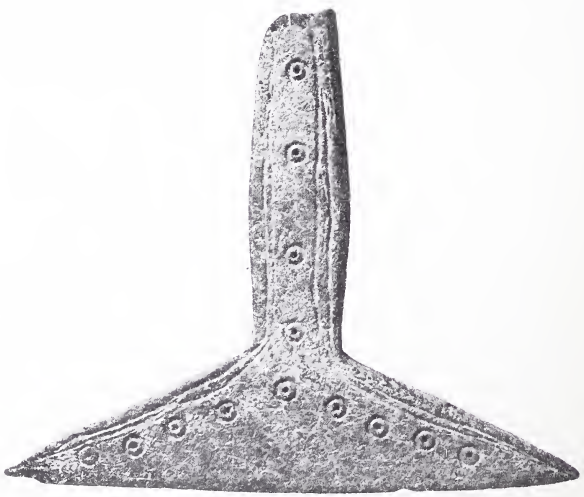

Fig. 14. Skraber („kjødkniv") af ben fra Østraat. Vikingetid. $^1/_2$.

bestaaet i vaaben og enkelte redskaber. Kun endel af dem er bevaret. De er alle kommet frem ved tilfældig, usagkyndig gravning, og der mangler oftest gode oplysninger om fundforholdene. I enkelte tilfælde er det oplyst, at oldsagerne fandtes sammen med skeletter. Man kan idethele se, at baalbrand i denne tid ikke har været saa almindelig i kystegnene som i de indre bygder. Der har paa Ørlandet været overordentlig mange gravhauger, hvoraf de allerfleste udentvil skriver sig fra vikingetiden. Den største del af dem er nu forsvundet. Navnlig har der været mange hauger paa Østraat og endnu flere paa Døsvik. For 100 aar siden fortælles det, at hele strækningen fra Døsvik til omkring Ophaug var ligesom opfyldt af hauger. Paa Schønings tid omkring 1774 var der store samlinger af hauger og røser paa Veklem, Brækstad og Hovde. En ualmindelig stor haug har der været paa Ophaug og en anden paa Veklem (fig. 13). I den første er over halvparten efterhaanden bortkjørt. Her er der gjort fund af baadsøm af jern, en kam af ben m. m. Den store mængde gravhauger tyder paa, at om Ørlandet kanske i de ældste forhistoriske tider har været lidet befolket, maa det i oldtidens sidste aarhundreder eller i vikingetiden have været en mægtig bygd. Ogsaa paa Storfosen er der gjort et par fund fra denne tid.

Fig. 15. Perle af glas fra Storfosen. Vikingetid. 1/1.

I Agdenes har der ogsaa været mange gravhauger i den nordlige del af herredet. Paa Slottet indenfor Selven har der været en stor samling af dem, hvoraf flere blev undersøgt i 1875. Der fandtes intet i dem uden lag af kul og smaa stykker af jern. Sandsynlig skriver de sig fra vikingetiden. Det samme er tilfælde med en hob hauger paa Vatn i nærheden af den ovenfor omtalte fra ældre jernalder. Disse var ogsaa meget fattig paa oldsager. Fra Valset findes i museet et sverd, en spydspids, en perle og en liden broncering, fundet i forskjellige udkastede røser. Paa stranden søndenfor Mølnbugten ved pladsen Røisa ligger en svær røs, og længere syd under gaarden Raustein er en anden meget stor røs, kaldet Laukhaugen, og nær den flere mindre røser. Om disse røser skriver sig fra vikingetiden eller er ældre, kan dog ikke afgjøres. I nærheden af Laukhaugen har der ogsaa været en samling af stenkredse i en række, hver af dem omgivet af reiste stene. Nu er dog nok omtrent alle disse stene revet ned. Disse kredse tilhører dog vel snarest den ældre jernalder.

Det billede vi faar af befolkningsforholdene og af folkets kulturstandpunkt i forhistorisk tid ved hjælp af fornlevningerne

vil uundgaaelig blive ufuldstændigt og mangelfuldt. Dette gjelder i høi grad de bygder, hvorom her er fortalt. Det kunde have været meget fyldigere og fuldstændigere, om ikke saa mange af de vidnesbyrd, som vore forfædre har efterladt os om sit liv, i tidens løb var ødelagt eller forkommet. Mangfoldige gravhauger er udkjørt eller oprodet og ruineret af skattegravere. Dette ser man bedst ved at sammenligne de fortegnelser over hauger, som Schøning for omtrent 140 aar siden optog paa sine reiser, med hvad vi nu har igjen. Utallige fundne oldsager er ødelagt. Mange er gaaet til smedjen eller til guldsmedenes verksteder. I de senere tider har opkjøberværsenet ogsaa gjort stor skade. Opkjøbere har reist gjennem alle bygder og opkjøbt alt, hvad de har kunnet komme over af oldfund, som de siden har solgt. Bare endel deraf er kommet til norske museer. Enkelte ting har gjennem opkjøberne fundet vei til udenlandske museer, og disse er da endda bevaret for den historiske forskning. Men endnu mere er gjennem antikvitetshandlere i byerne solgt til udlændinger, som har taget dem med sig hjem som andre erindringer fra reisen, og da er de ligesaa fuldstændig tabt for norsk historiegranskning, som om de var kastet i havet.

Nu har dog omsider lovgivningen grebet ind til værn om mindesmerkerne fra landets fortid. Loven om fortidslevninger af 1905 er bygget paa den tanke, at de levninger fra fortiden, som er minder om vore forfædres liv og kan tjene til at kaste lys over folkets ældste historie, til en vis grad er hele folkets eiendom, og at derfor ikke enhver grundeier, paa hvis jord der findes fornlevninger, eller enhver, som tilfældigvis finder en oldsag, har uindskrænket ret til at raade derover efter behag. Efter loven maa en grundeier ikke udjevne en gravhaug uden først at anmelde det for lensmanden eller vedkommende museum, forat det ihvertfald kan blive anledning til at foretage udgravningen paa sagkyndig maade, og han maa godtgjøre, at det er af væsentlig betydning for hans drift at faa haugen fjernet. Og enhver, som finder oldsager, er forpligtet til paa samme maade at anmelde det, og distriktets oldsagmuseum er berettiget til at indløse tingene efter deres værdi. Salg af oldsager til udlændinger er ubetinget forbudt. Men det er heller ikke tilladt at sælge dem til opkjøbere eller andre end museet, forsaavidt dette ønsker at indløse fundet.

For fremtiden tør man derfor vel være betrygget mod, at uerstattelige fortidsminder skal gaa tabt paa samme maade, som det i saa stor udstrækning er skeet tidligere.

Efterfølgende arbeide er forfattet 1912 og var oprindelig bestemt til at indlede et bygdehistorisk skrift om Ørlandets prestegjeld. Da det imidlertid tør være tvilsomt hvorvidt dette skrift vil utkomme i en nogenlunde nær fremtid, har redaktionskomiteen gjennem hr. lærer Edv. Hov velvilligst git Videnskapsselskapet tilladelse til at utgi K. Ryghs indledende oversigt som særskilt avhandling i dets skrifter. Da der omtrent aarlig gjøres nye fund i de omhandlede distrikter, vil man nemlig ved yderligere at utsætte offentliggjørelsen resikere at oversigten blir forældet. Ryghs arbeide er som det sees rent populært, og dets form og indhold bestemt av det øiemed hvori det er avfattet. Det har været forfatterens hensigt med dette skrift at vække den historiske sands i distrikterne og aapne blikket for oldfundenes betydning. Skriftet omfatter de 5 herreder som utgjorde det gamle Ørlandets prestegjeld, nemlig Ørlandet, Agdenes (tidligere Vernes), Skjørn, Bjugn og Nes. Illustrationerne er tilføiet av utgiveren.

Trondhjem 5/6 1915.

Th. Petersen.